

כיוונים

מדרש תנחומא לפרשת וירא פותח:

"ילמדנו, רכנו כמה ברכות מתפלל אדם בכל יום. כך שנו רבותינו, ככל יום מתפלל אדם שמונה עשרה. ולמה שמונה עשרה? אמר רבי שמואל בר נחמן כנגד שמונה עשרה פעמים שהאבות בתוכין בתורה. הראשון שבהם, ואלקים פקד יפקד אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב (כראשית נ, כד). והאחרון ויאמר ד' אלי זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (דברים לד' ד) ואם יאמר לך אדם הרי הן תשע עשרה שכך כתיב אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה וגו' (כראשית כה' יד') אמר לו אין זה מן המנין, שאין יעקב נמנה עמהן. ורבי יוחנן אמר, כנגד שמונה עשר צווים שבמשכן שהן בסוף ספר ואלה שמות והן כאשר צוה ד' את משה שמנה עשרה פעמים. ורבי סימון אמר, כנגד שמונה עשר חליות שבשדרה, שבשעה שאדם מתפלל וכורע, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה שנאמר על עצמתי תאמרנה ד' מי כמוך (תהלים לה, י) ורבי שמעון אמר כנגד שמונה עשר מזמורים שמראש ספר תהלים עד יענך ד' ביום צרה (כ, ב) לומר תענה בתפלתך, לכך נאמר יענך ד' ביום צרה ולכך נאמר בסוף שמונה עשר מזמורים יענך ד'. רבי יהושע בן לוי אמר, כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד בהבו לד' בני אלים (תהלים כט')."

מדרש זה הנו מפתח להבנת התפילה ומגמותיה. המדרש מביא חמש דעות לענין שמונה עשרה הברכות שבתפילת העמידה של חול.

ואלו הן חמשת הדעות:

- א. רבי שמואל בר נחמן אומר - כנגד הפעמים בהן מוזכרים בתורה שמות שלושת האבות יחדיו.
- ב. רבי יוחנן אומר - כנגד הצווים שבמשכן.
- ג. רבי סימון אומר - כנגד מספר חליות שבשדרה.
- ד. רבי שמעון אומר - כנגד המזמורים הראשונים בספר תהלים.

ה. רכי יהושע אומר - כנגד האזכרות שבמזמור כט.

נקודת המוצא שלי היא שחז"ל בהביאם תשובות לשאלה, מדוע שמונה עשרה ברכות בתפילה, לא הביאו אותן כאסמכתא בעלמא, אלא רצו להביא דרך תשובתם את מהות תפילת העמידה ביום חול.

הדעה הראשונה "אמר רבי שמואל בר נחמן: כנגד שמונה עשרה פעמים שהאבות כתובין בתורה וכו'". אם נפתח את ספר התורה בשמונה עשר המקומות בהם מוזכרים שמותם של שלושת האבות יחדיו, נמצא שבכל המקומות הללו מוזכרים האבות בהקשר של הבטחה לגאולה משעבוד. בכל הפעמים נאמרת ההבטחה באזני שומע או שומעים. ההבטחה נאמרת ללא הסתייגות או ערעור, אך נאמר בה גם כי יתכן ולא תתרחש הגאולה בימי חייו של השומע אם זה לא ילך בדרך הישרה.

מספר דוגמאות לכך:

"ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלקים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב" (בראשית נ.כד.). יוסף מדבר באזני אחיו. הוא מבטיח להם שתהיה גאולה, אך אינו מציין מתי. דוגמא נוספת היא מספר במדבר "אם יראו האנשים העולים ממצרים מבן עשרים ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחריי" (לב,יא). נאמר כאן שההבטחה לאבות תקייה אך לא בחייו של הדור העולה ממצרים והסיבה "כי לא מלאו אחריי".

ממשיך המדרש ואומר:

"זאם יאמר לך אדם הרי הן תשע עשרה, שכך כתוב 'אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה...' (בראשית כח,יד) אמר לו אין זה מן המנין, שאין יעקב נמנה עמהן."

יתכן לראות בקטע זה תירוץ חיצוני האומר שהקריטריון הוא שיופיעו שלושת האבות יחדיו, אך נראה לי שהמדרש תולה בזה יותר, מכאן אנו מוצאים שהגאולה תלויה בשלושת המודים אלו. ואחד ללא השני לא יכול מכווח להביא את הגאולה. מגמת תפילת שמונה עשרה לפי רבי שמואל בן נחמן הינה זירוז הגאולה המובטחת ובקשת גאולה שלמה.

הדעה השניה היא דעתו של רבי יוחנן האומר: "כנגד שמונה עשר צווים שבמשכן שהן בסוף ספר ואלה שמות והן: "כאשר צוה ד' את משה". אם נתבונן בשמונה עשרה הפעמים בהן מופיעה הפיסקה "כאשר צוה ד' את משה", נבחין שהיא מופיעה בציווי הן לדברים הגדולים והכלליים בבניית המשכן: "ותכל כל עבדת משכן אהל מועד, ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ד' את משה כן עשו"

(שמות לט, לב), הן לפרטים הקטנים, כלבישת בגדי הכהנים: "ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת... ויעש משה ככל אשר צוה ד' אתו כן עשה" (שמות מ, טז), והן לפרטי העבודה הקבועה במשכן: "וישם את המזבח... ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה ד' את משה" (שמות מ, כז).

תפקיד המשכן מוגדר בספר שמות "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כה, ח). מתרגם יהונתן בן עוזיאל: "ויעבדון לשמי מקדש ואשרי שכנתי בניהון". המשכן הוא מקום השראת השכינה, אך שני תנאים ישנם כדי שתשרה השכינה. האחד, דיוק במעשה. "ויעש משה ככל אשר צוה ד' אתו". והשני, דיוק במחשבה. "ועשו לי" - לשמי. התפילה כמוה כמשכן שצריכה אמירה בפה וכוונת הלב. האמירה בפה מקבילה לעשיה - "ויעש משה" - וכוונת הלב מקבילה למחשבה - "ועשו לי" - לשמי. כאשר תהיה אמירת הפה וכוונת הלב, אדם יהיה מוכן לקבל שכנינה בתוכו. וכשם שהמשכן הוא מכשיר להשראת השכינה בעם, כך התפילה הינה מכשיר להשראת השכינה באדם.

רבי סימון אומר: "כנגד שמונה עשרה חליות שבשדרה שבשעה שאדם מתפלל וכורע צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה שנאמר: 'כל עצמתי תאמרנה ד' מי כמוך'". ראיתו של רבי סימון לקוחה ממזמור ל"ה בתהלים, בו דוד נמצא בצרה. כל אוהביו הפכו לשונאיו, כבודו נרמס. עדי שקר מעידים בו - "כי יקומו עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי". ומתוך כל צרותיו אומר דוד: "ונפשי תגיל בד' תשיש בישעתו כל עצמתי תאמרנה ד' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו". תפילת שמונה עשרה לדעת ר' סימון היא ביטול העצמיות, התעלות מעל הצרות וטרדות היומיום וקבלת מרות ועול מלכות שמים עד למצב בו "כל עצמתי תאמרנה". כל מעשה, כל תנועה תאמר "ד' מי כמוך", ביטול העצמיות וכניעה עד כדי התפוקקות העצמות.

רבי שמעון אומר: "כנגד שמונה עשר מזמורים שמראש ספר תהלים עד 'יענך ד' ביום צרה' לומר תענה בתפלתך ולכך נאמר בסוף שמונה עשר מזמורים - 'יענך ד'...' (יש לציין כאן שמזמורים א'-ב' היו בעבר מזמור אחד כמו שאומרת הגמרא בברכות ט: ולכן הפסוק 'יענך ד' ביום צרה' שנמצא בתחילת מזמור כ' היה בעבר במזמור יט). שמונה עשר מזמורים הראשונים בספר תהלים עוסקים בנושאים רבים. צרותיו של דוד, מאבקיו הגופניים והרוחניים וצרות כלליות. על שני סוגי הצרות אומר דוד 'יענך ד' ביום צרה'. התפילה היא בקשת הצלה מהצרות הפרטיות ותחינה להצלת האומה מצרות. ושיאה של התפילה הוא שהקב"ה יענה ביום צרה.

הדעה האחרונה היא זו של רבי יהושע: "כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד בהכו לד' בני אלים". דוד המלך במזמור אומר שיש לתת שבח לקב"ה על כל תופעות הטבע, גם התופעות הנראות בעינינו הרס וחורבן. "ד' למבול ישב",

כי גם בהן חלה התגלות הקב"ה. התפילה צריכה להביא את האדם להכרה שהכל בא מהקב"ה, גם התופעות הקשות, ולשבח על כך.

חמשת התנאים נתנו לנו חמשה כיוונים למהות תפילת העמידה:

- א. זירוּו הגאולה.
- ב. הכשרת האדם לקבלת שכינה.
- ג. שעבוד כל הכוחות לעבודת ד'.
- ד. תחינה על צרות הפרט והכלל.
- ה. הכרה במפעלי ד' ומתוכם שבח והודיה.

מרכזיות התפילה בחיינו מטילה עלינו חובה לברר את מגמותיה, הלכותיה ומשמעותה של התפילה. כאשר חמשת הדעות שלמדנו כאן מתאחדות, הן עוזרות לנו לברר זאת. מגמותיה - לאן התפילה צריכה להוביל. הלכותיה - הלכות הנוגעות לתפילה. משמעותה - ברור המילים, שאנו מוציאים מפינו בשעת התפילה, שלא תהיינה כצפצוף הזרזר.

ואסיים בתפילה: "יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.